

Vysoká škola ekonomická v Praze
Recenzované studie

Working Papers
Fakulty mezinárodních vztahů

23/2008

**Změny v úloze státu
v japonské ekonomice**

Zuzana Stuchlíková

**Faculty of International Relations
Working Papers**

23/2008

**Změny v úloze státu
v japonské ekonomice**

Zuzana Stuchlíková

Volume II

Vysoká škola ekonomická v Praze
Working Papers Fakulty mezinárodních vztahů
Výzkumný záměr MSM6138439909

Tato studie byla vypracována v rámci Výzkumného záměru Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze MSM6138439909 „Governance v kontextu globalizované ekonomiky a společnosti“. Studie procházejí recenzním řízením.

Název: Working Papers Fakulty mezinárodních vztahů
Četnost vydávání: Vychází minimálně desetkrát ročně
Vydavatel: Vysoká škola ekonomická v Praze
Nakladatelství Oeconomica
Náměstí Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3, IČO: 61 38 43 99
E 17794
Evidenční číslo MK ČR: E 17794
ISSN tištěné verze: 1802-6591
ISSN on-line verze: 1802-6583
ISBN tištěné verze:
Vedoucí projektu: Prof. Ing. Eva Cihelková, CSc.
Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů
Náměstí Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3
+420 224 095 270, +420 224 095 248, +420 224 095 230
<http://vz.fmv.vse.cz/>

VÝKONNÁ RADA

Eva Cihelková (předsedkyně)

Vysoká škola ekonomická v Praze

Vladimíra Dvořáková

Vysoká škola ekonomická v Praze

Olga Hasprová

Technická univerzita v Liberci

Zuzana Lehmannová

Vysoká škola ekonomická v Praze

Marcela Palíšková

Nakladatelství C. H. Beck, Praha

Judita Štouračová

Vysoká škola mezinárodních
a veřejných vztahů, Praha

Dana Zadražilová

Vysoká škola ekonomická v Praze

REDAKČNÍ RADA

Regina Axelrod

Adelphi university, New York, USA

Peter Bugge

Aarhus University, Aarhus, Dánsko

Petr Cimler

Vysoká škola ekonomická v Praze

Peter Čajka

Univerzita Mateja Bela,

Bánská Bystrica, Slovensko

Zbyněk Dubský

Vysoká škola ekonomická v Praze

Bernd Hallier

EHI Retail Institute, Köln,

Německo

Jaroslav Jakš

Metropolitní univerzita Praha

Vladimír Jeníček

Vysoká škola ekonomická v Praze

Eva Karpová

Vysoká škola ekonomická v Praze

Jaroslav Kundera

Uniwersytet Wrocławski, Wrocław,
Polsko

Lubor Lacina

Mendelova zemědělská a lesnická
univerzita, Brno

Václava Pánková

Vysoká škola ekonomická v Praze

Lenka Pražská

emeritní profesor

Mikuláš Sabo

Ekonomická Univerzita

v Bratislave, Slovensko

Margarita Shivergueva

Nov b'lgarski universitet, Sofie,
Bulharsko

Leonid Strowskij

Ural'skij gosudarstvennyj

techničeskij universitet,

Jekatěrinburg, Rusko

Peter Terem

Univerzita Mateja Bela,

Bánská Bystrica, Slovensko

Milan Vošta

Vysoká škola ekonomická v Praze

ŠÉFREDAKTOR

Jakub Krč

Vysoká škola ekonomická v Praze

Changing Role of Government in Japanese Economy

Zuzana Stuchlíková (stuchliz@vse.cz)

Summary:

National government and institutions represent a basic level of governance on the national level. Governments have various positions and importance in different regions and countries. This study examines unique role the governments play in the economies of South-East and East Asia, especially in Japan. The study aims at defining traditional features and important changes in the role of government in the Japanese economy during the period of stagnation in the 1990's. The paper focuses on two important aspects of government interventions into the market functioning in Japan: indicative planning and industrial policy. Attention is also paid to the importance of informal relationships among representatives of the state and businesses.

Keywords: Japan, governance, role of government, industrial policy, indicative planning, administrative guidance, reforms.

Změny v úloze státu v japonské ekonomice

Zuzana Stuchlíková (stuchliz@vse.cz)

Abstrakt:

Základním stupněm ekonomické governance na úrovni státu je činnost státu/vlády a její hospodářská politika. Vláda má v různých regionech a zemích odlišnou pozici a význam. Specifické postavení má v zemích jihovýchodní a východní Asie, např. v Japonsku, kterému je věnována i tato studie. Cílem práce je vymezit základní (tradiční) rysy a hlavní změny v postavení a úloze vlády v japonské ekonomice, k nimž došlo v důsledku dlouhodobé stagnace v 90. letech 20. století. Studie se zaměřuje především na dva významné aspekty zasahování japonských vlád do fungování trhu: na indikativní plánování, a průmyslovou politiku. Pozornost je věnována i významu neformálních vazeb pro fungování japonské ekonomiky.

Klíčová slova: Japonsko, governance, úloha vlády, průmyslová politika, indikativní plánování, administrativní vedení, reformy.

JEL: E02, H1, N45, P1

Obsah

Úvod.....	7
1. Tradiční rysy japonského ekonomického modelu.....	8
1.1 Úloha vlády v japonské ekonomice	9
1.2 Vztahy mezi vládou, podnikatelským a finančním sektorem.....	12
2. Změny v úloze státu v japonské ekonomice.....	13
2.1 Významné reformy od 90. let 20. století.....	14
Závěr	16
Seznam literatury	17

Úvod

Při zkoumání vývoje japonské ekonomiky bývá pro 90. léta 20. století často používáno (viz např. Yoshikawa 2002; Hayashi, Prescott 2002) označení „ztracená dekáda“ (*Lost Decade*). Posen (2001) dokonce pracuje s termínem „Velká recese“ nebo „krize“ (*Great Recession*), a to pro zdůraznění specifičnosti tohoto období v komparaci s vývojem v předcházejících dekáдах a s vývojem v jiných zemích nebo regionech.¹

Japonsko se v tomto období potýkalo s řadou závažných problémů, nikoliv s pouhým krátkodobým zaváháním s následkem zpomalení růstu hrubého domácího produktu. Během „ztracené dekády“ prošlo rozpadem bubliny na trzích aktiv, krizí finančního systému, deflací, zaznamenalo rekordní nárůst nezaměstnanosti i počtu bankrotů a další negativní jevy. Od počátku 90. let vyhlásila japonská vláda tři recese (v letech 1991-1993, 1997-1999 a 2000-2002). Jednotlivé vlády se snažily řešit uvedené problémy tradičními protikrizovými programy, tedy zvyšováním objemu veřejných výdajů s cílem oživit ekonomiku. Výsledkem však byla rostoucí nestabilita veřejných financí a zadluženost (Stuchlíková 2008). Neúspěchy ekonomiky se projeví i ve vnitropolitické situaci. Ke zlepšení stavu hospodářství došlo až na začátku nového století, kdy naopak přišla nejdelší poválečná expanze. Vzhledem k prohlubujícím se problémům a rozšiřující se finanční krizi ve světové ekonomice od roku 2007 lze předpokládat, že i japonská ekonomika znovu zpomalí.

Uvedené problémy se projeví v řadě oblastí ekonomiky, sociálního i politického systému apod. Otázkou zůstává, zda se odrazily i v tradičním ekonomickém modelu, v systému ekonomické governance a v úloze a postavení jejich jednotlivých subjektů.

Tato studie si klade za cíl identifikovat a charakterizovat hlavní změny v úloze státu/vlády a státních institucí v japonské ekonomice v kontextu zpomalení a nestability od 90. let 20. století. Zabývá se tedy primárně vybranými aspekty governance na národní úrovni (srovnej Vymětal 2005 nebo Hnát; Stuchlíková 2007), úrovni lokální nebo individuální se vzhledem k omezenému rozsahu textu nevěnuje.

Z metodologického hlediska práce analyzuje tradiční úlohu a postavení vlády v japonské ekonomice (tzn. v té podobě, v jaké se vyvinulo v průběhu poválečného období). Tradiční postavení vlády v ekonomice je pak ve studii srovnáno se současným stavem, tj. stavem po překonání zmiňovaných hospodářských problémů.

---

¹ Z hlediska makroekonomické teorie je označení 90. let v Japonsku jako kontinuální „recese“ zavádějící, protože Japonsko v této dekádě prošlo dvěma recesemi, které vystřídaly jiné standardní fáze hospodářského cyklu. V textu je pro zjednodušení uvedené období označováno také jako období stagnace.

1. Tradiční rysy japonského ekonomického modelu

Tržní ekonomiky jsou různě organizovány, existují tedy různé modely (systémy) tržní ekonomiky. Rozdíly se objevují především v míře zásahů (intervencí) vlády do fungování ekonomiky a ve vztazích mezi státem a jednotlivci nebo podniky. Tyto rozdíly se vyvinuly historicky, velkou roli při jejich formování hrály např. kulturní rozdíly mezi jednotlivými zeměmi nebo jejich specifický politický vývoj. Charakteristiky ekonomického a sociálního modelu přitom dnes zásadně ovlivňují celkovou výkonnost a konkurenceschopnost země.

Zatímco např. Spojené státy americké nebo Velká Británie představují ekonomiky liberálního typu, kontinentální evropské ekonomiky patří spíše mezi sociálně-tržní ekonomiky – viz tabulku 1. Velmi zjednodušeně řečeno, liberální ekonomiky prosazují co nejvolnější konkurenci a minimální zásahy státu do fungování trhu. Ekonomiky sociálně-tržní prosazují spíše intervencionistické koncepce hospodářské politiky, kladou důraz na spolupráci různých subjektů v ekonomice a na odpovědnost státu za obyvatele. Stát zde garantuje obyvatelům rozsáhlé sociální jistoty, prostřednictvím propracovaného sociálního systému.

Tab. 1: Základní modely tržní ekonomiky ve světě

Typ tržní ekonomiky	Příklady zemí v EU a ve světě
Liberální	Velká Británie, Irsko; USA, Austrálie, Kanada
Konzervativní/sociálně-tržní: Kontinentální Severský/skandinávský Jižní/středomořský	SRN, Francie, Rakousko, Benelux; Norsko, Švýcarsko Dánsko, Finsko, Švédsko Řecko, Itálie, Portugalsko, Španělsko
Asijský rozvojový typ	Japonsko, Jižní Korea, jihovýchodní Asie

Pramen: Dicken (2007: 177-178).

Země jihovýchodní a východní Asie obecně preferují silnější, rozvojovou úlohu vlády v ekonomice, mluvíme tedy o tzv. rozvojovém modelu tržní ekonomiky (*developmental state*). Vláda se snaží plánovat a řídit rozvoj ekonomiky (vytváří propracované průmyslové a jiné strategie), přičemž intenzivně a často i neformálně spolupracuje s podnikatelskými subjekty.

Vzorem pro ostatní asijské země² je právě Japonsko, které se po druhé světové válce dokázalo vypracovat z postavení chudé, zaostalé země do pozice jedné z nejvyspělejších tržních ekonomik světa. Vznikl zde specifický model tržní ekonomiky, který k tomuto úspěchu pravděpodobně značně napomohl.

² Již ve 30. letech 20. století publikoval japonský ekonom Kaname Akamatsu teorie „letících hus“ (*flying geese model*), podle níž Japonsko vystupovalo jako motor růstu a industrializace v regionu. V silné dynamice růstu ho po válce následovaly původně slabé, rozvojové ekonomiky, které dnes označujeme jako nově industrializované země jihovýchodní Asie. Dnes tuto dynamiku a vedoucí pozici přebírá Čína.

1.1 Úloha vlády v japonské ekonomice

Japonské vlády měly v poválečném období velmi silné postavení v ekonomice.³ Jejich aktivní zásahy do fungování systému měly Japonsku napomoci dohnat (tzv. proces dohánění, *catching-up process*) vyspělé západoevropské země a USA a vybudovat i zde silnou a konkurenceschopnou ekonomiku. Úlohu státu určovalo několik faktorů, z nichž zřejmě nejdůležitějším byla všeobecná skepse vůči schopnosti trhu samostatně a efektivně se regulovat. „*Dlouhodobě zde převládal konsensus mezi hlavními zájmovými skupinami o potřebě vytvořit dynamické národní hospodářství*“ (Dicken 2007: 214). Tento konsensus pramenil jak z tradičních kulturních rysů japonské společnosti (zejména z preference kolektivismu a silných vazeb mezi jednotlivci i zájmovými skupinami), tak z pragmatického přístupu k regulaci ekonomiky vzhledem k nedostatečným přírodním zdrojům a zemi zdevastované válkou.

Japonské hospodářství se postupně rozvinulo do jednoho z nejúspěšnějších států regulovaných hospodářství na světě. Mezi nejvýznamnější **intervence státu do ekonomiky** je v případě Japonska možné zařadit státní plánování, průmyslovou (zejména zahraničně-obchodní a investiční) politiku a politiku tzv. administrativního vedení (viz kapitolu 1.2). Přímé státní vlastnictví se zde výrazně neprosadilo, veřejný sektor byl paradoxně méně rozsáhlý (co do objemu veřejných výdajů i počtu zaměstnanců) než např. v evropských zemích.

Opatření hospodářské politiky a směry pro rozvoj národní ekonomiky byly obsaženy ve víceletých **hospodářských plánech** na úrovni makroekonomické i mikroekonomické. V roce 1955 přijala vláda premiéra Hatoyamy první víceletý plán sestavený Agenturou pro hospodářské plánování (*Economic Planning Agency, EPA*), který v Japonsku odstartoval éru tzv. **indikativního plánování**.⁴ Indikativní plány byly určeny pro soukromé podniky i finanční sektor a měly spíše doporučující a informativní charakter. Oproti obligatorním plánům v centrálně plánovaných ekonomikách střední a východní Evropy tedy byly nezávazné. Japonské vládní plány obsahovaly prognózy vývoje jednotlivých sektorů ekonomiky, tempa růstu HNP/HDP a jeho komponent. Skutečně dosažená tempa růstu národního produktu byla až do 70. let vyšší než prognózy u většiny plánů. Oproti plánům rychleji rostly domácí investice i celková průmyslová produkce. Původní plány byly proto často revidovány a nahrazovány plány novými – viz tabulku 2.

---

³ V letech 1945-1952 bylo Japonsko, coby poražená válečná mocnost, pod spojeneckou okupační správou. Spojené okupační síly pod vedením generála Douglase MacArthura (*Supreme Commander for the Allied Powers, SCAP*) se podílely na poválečné obnově prostřednictvím japonských vládních orgánů. Země díky nim prošla zásadními ekonomickými, sociálními i politickými reformami. Vlastní hospodářskou politiku začaly japonské vlády provádět tedy až na začátku 50. let 20. století.

⁴ Indikativní plány používaly i jiné vyspělé země, např. Nizozemsko nebo Norsko. Tyto země ale využívaly krátkodobější plány, sestavované na základě výsledků vědecké práce, např. nositelů Nobelovy ceny za ekonomii, J. Tinbergena, resp. R. Frishe (Slaný 2003: 85).

Tab. 2: Poválečné hospodářské plány v Japonsku, 1956-1993

Název plánu (překlad a původní název)	Datum přijetí Premiér	Období realizace	Plán. růst HPD	Skutečný růst HDP
Pětiletý plán hospodářské nezávislosti (<i>Five-year Economic Independence Plan</i>)	23. 12. 1955 Hatojama	1956-1960	5,0	9,1
Nový dlouhodobý hospodářský plán (<i>New Long-term Economic Plan</i>)	17. 12. 1957 Kishi	1958-1962	6,5	10,1
Plán na zdvojnásobení důchodu (<i>Doubling Income Plan</i>)	27. 12. 1960 Ikeda	1961-1970	7,8	10,9
Střednědobý ekonomický plán (<i>Middle-term Economic Plan</i>)	22. 1. 1965 Sato	1964-1968	8,1	10,8
Plán ekonomického a sociálního rozvoje (<i>Economic and Social Development Plan</i>)	13. 3. 1967 Sato	1967-1971	8,2	9,9
Nový plán ekonomického a sociálního rozvoje (<i>New Economic and Social Development Plan</i>)	1. 5. 1970 Sato	1970-1975 1970 1971 1972	10,6	10,2 5,6 10,4
Základní hospodářský a sociální plán (<i>Economic and Social Basic Plan</i>)	13. 2. 1973 Tanaka	1973-1977 1973 1974 1975	9,4	6,5 -0,0 3,2
První polovina éry Showa: Hospodářský plán pro 50. léta (<i>First Half of Showa: 50s Economic Plan</i>)	14. 5. 1976 Miki	1976-1980 1976 1977 1978	6,0	5,1 5,3 5,1
Nový sedmiletý hospodářský a sociální plán (<i>New Economic and Social 7-year Plan</i>)	10. 8. 1979 Ohira	1979-1985 1979 1980 1981 1982	5,7 (5,1)	5,3 4,6 3,5 3,3
Výhled a návod pro ekonomiku a společnost v 80. letech (<i>Outlook and Guide for the Economy and Society in the 1980s</i>)	12. 8. 1983 Nakasone	1983-1990 1983 1984 1985 1986 1987	4,0	3,7 5,1 4,5 2,7 5,2
Japonsko: v souladu se světem (<i>Japan: Together with the World</i>)	27. 5. 1988 Takeshita	1988-1993 1988 1989	3,75	4,9 4,0

Pramen: Ito (1992: 66-67); Okita (1975: 68-69).

Poznámka: Některé plány se překrývají, protože starý plán byl ještě v době realizace nahrazen novým plánem.

Např. v roce 1960 byl zahájen známý plán na zdvojnásobení reálného důchodu během deseti let. Ačkoliv kritikové tento plán označovali za příliš optimistický, tempa růstu HNP předčila očekávání a zdvojnásobení důchodu se podařilo dosáhnout již během sedmi let. Vládní plány byly přesto kredibilní, a soukromý sektor se dle nich proto řídil a přizpůsoboval své aktivity. Jak upozorňuje Ito

(1992: 67) „plán se stal sebenaplňujícím... vládní plánování tak řešilo koordinační selhání, které vzniká v tradičních keynesiánských makroekonomických modelech.“

Vedle vytváření makroekonomických plánů japonská vláda plánovala i sféru mikroekonomickou, zejména prostřednictvím aktivní **průmyslové (strukturální) politiky**. V 50. a 60. letech 20. století byly pečlivě vybírány perspektivní průmyslové obory (*sunrise industries*), do nichž proudily vládní zdroje, přiděly zahraniční měny (pro nákup kapitálového vybavení a surovin), subvence a zvýhodněné půjčky. Hlavním cílem přitom bylo dosažení efektivnějšího rozdělování zdrojů na trhu, ve formě racionalizační a strukturální politiky. Průmyslovou politiku provádělo Ministerstvo obchodu a průmyslu (*Ministry of International Trade and Industry, MITI, Cúsanšó*) s pomocí dalších ministerstev a vládních agentur. MITI úzce spolupracovalo především s Ministerstvem financí (*Ministry of Finance, MOF*), s Centrální bankou Japonska (*Bank of Japan, BOJ*) a se zmiňovanou Agenturou pro hospodářské plánování.

Zpočátku byla podporována a chráněna „dětská“ průmyslová odvětví tak, aby zvýšila svou kapacitu, snížila náklady, a tím se zvýšila i konkurenceschopnost. Později byla preferována perspektivní odvětví produkující náročnější produkty s vyšší přidanou hodnotou. V 50. a 60. letech bylo např. podporováno ocelářství, výstavba lodí a chemický průmysl, zatímco např. odvětví elektroniky podporováno nebylo a také automobilový průmysl stál mimo. Význam těchto oborů nabyl na významu až v 70. letech. Také nástroje průmyslové politiky se časem měnily, původně byla vyžívána např. přímá regulace finančního sektoru (kontrola rozdělování úvěrů bankami), přímé vládní financování a subvence preferovaných podniků, přímá finanční podpora výzkumných a rozvojových projektů, mírná antimonopolní pravidla pro omezení konkurence v ekonomice, daňová opatření a protekcionistická opatření vůči zahraniční konkurenci.

Součástí strukturální politiky je i zahraničně-obchodní politika, zejména **proexportní politika** (Slaný 2003: 325). V Japonsku začala hrát významnou roli od 70. let 20. století, kdy vláda začala prosazovat strategii růstu taženého exportem (*export-led growth*). Do té doby přispívaly růstu japonského HDP více než export vysoké domácí investice, umožněné vysokou mírou domácích úspor (Stuchlíková 2008: 155). Na podpoře exportu se podílely kromě zmíněných ministerstev i speciální úvěrové instituce, např. Japonská rozvojová banka (*Japan Development Bank*), která finančně podporovala export průmyslových podniků. Na druhé straně byly vytvářeny překážky pro dovoz zboží do Japonska, zejména netarifního charakteru. Vzhledem k rostoucímu obchodnímu přebytku (především s USA) a tlaku na liberalizaci obchodu od konce 80. let japonské vlády začaly redukovat podporu exportu i omezení dovozu.

1.2 Vztahy mezi vládou, podnikatelským a finančním sektorem

Velkou úlohu v usměrňování podnikatelských aktivit vládou sehrála tradiční instituce tzv. **administrativního vedení** (*administrative guidance*), která zahrnuje rozsáhlou síť intenzivních formálních i neformálních vztahů a interakcí mezi vládními představiteli a úředníky, soukromým podnikatelským a finančním sektorem. Spolupráci těchto nejvlivnějších subjektů označují někteří autoři jako „železný trojúhelník“ (*iron triangle*). Konkrétně jde o úzké vztahy a časté schůzky mezi vrcholnými představiteli vlády, obchodních a finančních kruhů.

Podobný nepřímý vliv měli i představitelé Japonské centrální banky, a to v rámci tzv. **politiky bankovního vedení**, kdy představitelé BOJ a městských bank⁵ konzultovali všechny významné transakce těchto bank i případné změny monetární politiky Japonska. Centrální autority tak v souladu s aktuálními cíli a prioritami průmyslové politiky mohly významně ovlivňovat výši a směr finančních toků v ekonomice, zejména půjčky pro podniky z perspektivních průmyslových oborů.

Centrální orgány spolupracovaly zejména s velkými podnikovými skupinami, tzv. **keiretsu**, tedy volnými seskupeními podniků navázanými na velké banky a vlivné obchodní společnosti (*sogo shosha*). Tyto podnikové skupiny jsou samostatné v rozhodování, ale vzájemně provázané křížovým vlastnictvím akcií. Rozlišují se dvě hlavní formy keiretsu – horizontální (sdružení finančních institucí a podniků z různých odvětví) a vertikální (síť dlouhodobých dodavatelsko-odběratelských vztahů). Keiretsu nahradila zakázaná zaibatsu⁶ a po válce si získala v ekonomice velmi silné postavení, které jim umožnilo omezovat konkurenci, a to za podpory vlády.

Pro posilování kontaktů vlády s podnikatelským sektorem byl využíván i zvláštní typ partnerství, tzv. systém *amakudari* (v doslovném překladu „sestoupení z nebes“). Tento termín označuje tradiční postup pro dosazování bývalých vládních představitelů a úředníků na významné pozice ve vedení četných

---

⁵ V japonském bankovním systému se rozlišují dva hlavní typy bank – banky městské a regionální. Městské banky mají rozsáhlou síť poboček po celé zemi a specializují se zejména na velkou podnikovou klientelu. Regionální banky se soustředí vždy na určitý region nebo město a hlavními klienty jsou střední a malé podniky a jednotlivci. Vedle těchto typů bank zde působí speciální banky poskytující dlouhodobé úvěry, depozitní banky, úvěrové banky atd.

⁶ Zaibatsu je označení pro velké a vládou privilegované (často také rodinné) holdingové korporace, které později koncentrovaly velkou část japonského hospodářství. V 19. století napomohly při budování nového hospodářského systému. Mezi nejznámější a největší patřily podniky Mitsui, Mitsubishi, Sumitomo a Jasuda, popř. Kawasaki nebo Nissan. Později však byly zaibatsu, vzhledem ke zneužívání svého vlivu na ekonomiku, k náchylnosti ke korupci a příliš vysoké propojenosti s vládními složkami, hanlivě označovány jako „finanční kliky“. Staly se také základem válečné ekonomiky během druhé světové války, po jejímž ukončení byly okupační vládou oficiálně zakázány (Stuchlíková 2008: 43).

vládních agentur a soukromých podniků.⁷ Ačkoliv z pohledu „západního světa“ je možné na tyto praktiky nazírat jako na klientelismus nebo formu korupce, v případě Japonska jde o přirozený, historicky, kulturně a nábožensky daný mechanismus. Administrativní vedení tak patřilo, spolu se státním plánováním a průmyslovou politikou, mezi nejdůležitější zásahy státu do ekonomiky.

Oproti např. západoevropským zemím měla v Japonsku při ovlivňování podoby ekonomiky a hospodářské politiky výrazně slabší postavení pracovní síla, tj. odbory. Vzhledem k tradičním kulturním rysům je nasnadě, že podnikové odbory spíše spolupracovaly s managementem podniku a respektovaly jeho kroky a politiku.

Při analýze vztahů mezi nejvlivnějšími subjekty v japonské ekonomice je třeba rovněž připomenout, že poválečná hospodářská politika Japonska se vyznačovala také **silnou kontinuitou**. Až do 90. let 20. století (s výjimkou jednoho volebního období) byla u moci jediná, největší politická strana, a to Liberálně demokratická strana (*Liberal Democratic Party, LDP, Džijú minšútó*). Postavení japonské vlády bylo v Japonsku vnímáno vždy jako velmi silné. Vyplyvalo to především z přirozené úcty k autoritám a ze všeobecného přesvědčení veřejnosti o správnosti jejího počínání.

Mezi důležité faktory pro formování vztahů mezi elitami i pro formování celého ekonomického modelu v Japonsku je možné zařadit **obecné kulturní a společenské znaky**, které jsou výsledkem historických, geografických i náboženských vlivů (především konfuciánství). Zejména jde o tyto znaky: kolektivismus, hierarchické vztahy a silná úcta k autoritám, averze k riziku, orientace na dlouhodobé cíle, důraz na konsensus, neformální vztahy ve společnosti atd. Na rozvíjení některých z těchto rysů se podílely cíleně i vlády, které je „...ovlivňovaly a manipulovaly s nimi, aby dosáhly cílů hospodářské politiky. Příkladem může být podpora určitých vzorů sociálního chování (zejména s důrazem na kolektivismus) prostřednictvím vzdělávacího systému. Pomocí různých předpisů a pravidel prosazovala vláda takové chování, které považovala za žádoucí“ (Lincoln 2001: 122). Uvedené rysy se odrážejí i v dalších oblastech japonské ekonomiky, např. s dlouhodobou orientací společnosti souvisí vysoká míra úspor domácností.

2. Změny v úloze státu v japonské ekonomice

Během 90. let 20. století se ukázalo, že tradičně silné vzájemné vztahy a interakce mezi jednotlivými subjekty japonského ekonomického systému nemusí mít pouze pozitivní dopady pro vývoj ekonomiky. Částečně selhávala tradičně úspěšná průmyslová politika i politika bankovního vedení.

---

⁷ Wolferen (1989: 110) zmiňuje např. i další způsob pro posilování vztahů mezi elitami, a to účelové uzavírání sňatků mezi potomky představitelů těchto elit (*keibatsu*).

Jedním z hlavních negativních rysů byla např. omezená konkurence v důsledku činnosti keiretsu a také příliš silné napojení těchto podnikových obrů na státní byrokracii a vládu. Jak připomíná např. Fárek (2006: 8), tento systém „*poskytoval ochranný deštník jak společností, které díky zvláštním vztahům s věřiteli odolávají tlakům na restrukturalizaci, tak i bankám, které spoléhaly více na státní podporu než na razantní vymáhání splátek poskytnutých úvěrů*“.

Vlády vydávaly v 90. letech značné finanční prostředky na záchranu neefektivních podniků i finančních ústavů a na subvencování zaostávajících odvětví. V důsledku záchranných opatření a kritizovaných fiskálních balíčků⁸ na podporu oslabené ekonomiky se Japonsko dostalo do pozice země s nejvyššími deficity a nejvyšším vnitřním zadlužením v rámci OECD. Do r. 2005 se zvýšilo hrubé vnitřní zadlužení ekonomiky na 175 % HDP (čisté zadlužení na 85 % HDP). I přes zahájené reformní programy na snížení nestability veřejných financí dosahují tyto ukazatele stále vysokých hodnot, v r. 2007 170 % HDP (86 % HDP) (OECD 2008a: 270, 271). V době finanční krize, která se do země přenáší z USA a dalších zemí, je navíc možné očekávat další zhoršení stavu veřejných financí v Japonsku.

Zejména ke konci 90. let a na začátku nového století začaly přijímat japonské vlády (především pod vedením premiéra J. Koizumiho v letech 2001-2006) řadu reformních opatření, která měla postupně stabilizovat oslabenou ekonomiku. Zároveň je možné pozorovat snahu o částečné omezování úlohy vlády v ekonomice a změny v nejsilnější vládní straně LDP.

2.1 Významné reformy od 90. let 20. století

Jedním z největších a nejdiskutovanějších úspěchů Koizumiho vlády bylo přijetí zákonů o **přeměně státní pošty na veřejnou korporaci** a poté o její privatizaci. O významu tohoto kroku svědčí i to, že kvůli problémům se schvalováním privatizace v parlamentu (jež způsobili i samotní poslanci LDP) premiér nechal rozpustit dolní komoru a v září 2005 vypsát mimořádné volby. Japonská pošta (*Japan Post*) je největší japonskou bankou a pojišťovnou – má téměř 25 tis. poboček, vlastní majetek v hodnotě 350 bil. JPY (tj. 80 % HDP), spravuje 30 % veškerých depozit a 30 % životních pojistek. Je největším upisovatelem státních obligací – v r. 2005 vlastnila dluhopisy v hodnotě 140 bil. JPY (tj. 20 % celkového státního dluhu) (Sýkora 2006: 7). Japonská pošta je proto považována neoficiálně za největší finanční instituci světa. Privatizace tohoto kolosu by měla posílit konkurenci na finančním trhu i v celé ekonomice. Pomůže také eliminovat nejasné a zpolitizované využívání finančních prostředků pošty, které v minulosti často sloužily k financování neefektivních veřejných

---

⁸ Tato fiskální opatření měla podpořit především veřejné investice a bytovou výstavbu, zahrnovala i snížení daní. Vysoké veřejné výdaje (dosahující až 8 % HDP) nevyvolaly výraznější růst agregátní poptávky a tím HDP.

prací (pod kontrolou politických elit a byrokratů), k nakupování státních dluhopisů apod. Dle privatizačního záměru z října 2005 by měla být pošta během 10 let rozdělena na 4 relativně samostatné společnosti (zasílatelství, spořitelní služby, pojišťovnictví a řízení přepážkové sítě pošt), které vytvoří holding. Vláda již nadále nebude poskytovat poště úrokové subvence a záruky za depozita, což souvisí i se snahou o snížení veřejných výdajů.

Podobným procesem prochází i další státní podniky, např. Japonské národní dráhy (*Japanese National Railways*) nebo Dálniční společnost (*Highway Corporation*). Dálniční společnost bude podle plánu z r. 2004 rozdělena do šesti samostatných podniků, s cílem omezit přesuny prostředků ze ziskových částí do neziskových. Jak bylo uvedeno v části 1, státní podniky nebyly v Japonsku nijak zásadně rozšířené a silné, s výjimkou Japonské pošty a dalších zmíněných společností. Proces privatizace nicméně může výrazně změnit podmínky na trhu a posílit dosud omezenou konkurenci.

Japonské vlády usilovaly rovněž o omezení zásahů do fungování trhu formou deregulace. **Deregulační reformy** (*Regulatory Reforms*) se staly jedním z hlavních bodů všech reformních programů od začátku 90. let. Deregulací prošly sektory, které podléhaly silné kontrole vlády, tzn. zdravotnictví, vzdělávání a sociální systémy a také telekomunikace, doprava, energetika, finanční systém a maloobchod. Dopady odstranění překážek vstupu do těchto odvětví a omezení při volné tvorbě cen na spotřebu domácností vyčíslila vláda na 17,6 bil. JPY ročně (od zahájení reformy v r. 1995 do r. 2005). Podařilo se usnadnit vznik nových podniků a zjednodušit různé administrativní procedury. I přes nesporný pokrok však míra konkurence v Japonsku nebyla na začátku 21. století srovnatelná s jinými vyspělými zeměmi (např. USA), na což upozorňují i různé mezinárodní organizace. Omezená konkurence se odráží v nadprůměrně vysokých cenách (ve srovnání se zeměmi s podobnou ekonomickou úrovní), např. elektřiny, telekomunikací, software a služeb obecně. Problémem je i nízká produktivita některých odvětví. Koizumiho vláda proto od r. 2002 umožnila vznik tzv. speciálních zón pro strukturální reformy (*Special Zones for Structural Reforms*) na regionální úrovni. V těchto zónách (v r. 2008 registrovala vláda 963 takových zón) se testují jednotlivá opatření před zavedením na celostátní úrovni. V r. 2003 dále liberalizovala výrobu elektrické energie a telekomunikační sektor, reformovala i politiku pro ochranu hospodářské soutěže.

Poměrně zásadní změny proběhly i **ve finančním sektoru**, který prošel ve druhé polovině 90. let vážnou krizí. V r. 1996 vláda přijala a od r. 1998 prosazovala plán deregulace a celkového ozdravení finančního systému, známý jako Big Bang. Kromě liberalizace a posílení konkurence na finančních trzích zahrnoval také posílení autonomie BOJ při provádění monetární politiky.

Co se týká samotné japonské vlády, i zde proběhly částečné úpravy administrativních struktur, které měly zefektivnit a zprůhlednit činnost vlády.

Šlo převážně o rušení starých a zakládání nových ministerstev zaměřených na reformy v ekonomice, příp. zavádění speciálních orgánů pro administrativní reformy. Také byl v novém zákonu oficiálně deklarován cíl omezit nadbytečné využívání (příp. zneužívání) systému administrativního vedení. Tyto reformy sice formálně omezují zasahování státu do fungování trhu, v realitě však znamenají pouze částečné ústupky od tradičního systému. Rozsah a míru neformálních vazeb v současnosti je ovšem poměrně těžké vysledovat.

Závěr

Japonská ekonomika má řadu specifíků, která jí napomohla vydobýt si silné postavení ve světové ekonomice. Podobně i dlouhodobá ekonomická stagnace v 90. letech 20. století bývá zdůvodňována na základě neefektivit v „tradičním sociálně-ekonomickém modelu“, tedy na základě stejných specifíků, pomocí kterých do 90. let býval vysvětlován „japonský hospodářský zázrak“. Zatímco dříve byly tyto prvky pozitivem, v 90. letech se ukázaly jako „přežití“ a nekonkurenceschopné ve stále globalizovanější světové ekonomice. Podobné hypotézy je možné zcela potvrdit až s delším časovým odstupem.

Evidentně je ale stále méně jasné, co je oním tradičním japonským modelem. Podle řady studií se totiž japonský ekonomický systém postupně více a více přibližuje systémům jiných vyspělých zemí (zejména „západním“ ekonomikám, tj. evropským a americké). Postupně mizí tradiční prvky ekonomiky a společnosti, jakými byly např. systémy celoživotního zaměstnávání nebo orientace na skupinu (kolektivismus).

Mění se i úloha státu v ekonomice, zasahování vlády do fungování trhu je omezováno, v ekonomice roste domácí i zahraniční konkurence atd. Otázkou ovšem je, jak daleko půjdou tyto reformy v době, kdy na Japonsko doléhá světová finanční krize a kdy se celosvětově volá po silnější regulaci kapitálových toků a jiných oblastí ekonomiky. Navíc v Japonsku zjevně v posledních letech nejsou dostatečně silné osobnosti, které by prosadily výraznější změny a odklonily se tak od dosavadního kompromisního gradualismu v reformách. Po odchodu charismatického J. Koizumiho v r. 2006 se v křesle premiéra vystřídal již tři další představitelé Liberálně demokratické strany (S. Abé, Y. Fukuda a T. Aso). LDP po sérii skandálů navíc rychle ztrácí podporu veřejnosti, což se projevuje ve volebních neúspěších. Pro další zásadní změny tedy není pravděpodobně vhodná doba.

Seznam literatury

- DICKEN, P. (2003): *Global Shift*. 5. vyd. New York: The Guilford Press.
- FÁREK, J. (2006): Ekonomika Japonska: strukturálními reformami k překonání stagnace. *Mezinárodní politika*, ročník XXX, č. 3.
- HAYASHI, F.; PRESCOTT, E., C. (2002): The 1990s in Japan: a Lost Decade. In *Review of Economic Dynamics*, č. 5.
- HNÁT, P.; STUHLÍKOVÁ, Z. (2007): Regionalism as a Part of regional Governance: Europe and South-East Asia. *Working Papers Fakulty mezinárodních vztahů [online]*, č. 3.
- ITO, T. (1992): *The Japanese Economy*. 1. vyd. Cambridge: The MIT Press.
- LINCOLN, E. L. (2001): *Arthritic Japan: The Slow Pace of Economic Reform*. Washington : Brookings Institution Press.
- OECD (2008a): *OECD Economic Outlook No. 83*. Paříž: OECD.
- OECD (2008b): *OECD Economic Survey – Japan 2008*. Paříž: OECD.
- OKITA, S. (1975): *Japan in the World Economy*. 1. vyd. Tokio: Japan Foundation.
- POSEN, A. S.; KUTTNER, K. N. (2001): The Great Recession: The Lessons for Macroeconomic Policy from Japan. *Brooking Papers on Economic Activity*, No. 2.
- SLANÝ, A. a kol. (2003): Makroekonomická analýza a hospodářská politika. 1. vyd. Praha: C. H. Beck.
- STUHLÍKOVÁ, Z. (2008): *Japonská ekonomika: faktory vývoje a hospodářské cykly : Doktorská disertační práce*. Praha: Katedra světové ekonomiky VŠE v Praze.
- SÝKORA, J. (2006): Koizumiho divadlo roku 2005 aneb historické drama o třech dějstvích. *Mezinárodní politika*, ročník XXX, č. 3.
- VYMĚTAL, P. (2005): *Proměny governance*. Prague: Centrum ekonomických studií VŠEM.
- WOLFEREN, K. (1989): *The Enigma of Japanese Power: People and Politics in a Stateless Nation*. New York : Alfred A. Knopf.

YOSHIKAWA, H. (2002): *Japan's Lost Decade*. 1. vyd. Tokio: The International House of Japan/LTCB International Library.

University of Economics, Prague
Faculty of International Relations
Náměstí Winstona Churchilla 4
130 67 Prague 3
<http://vz.fmv.vse.cz/>

Vydavatel: Vysoká škola ekonomická v Praze
Nakladatelství Oeconomica

Tisk: Vysoká škola ekonomická v Praze
Nakladatelství Oeconomica

Tato publikace neprošla redakční ani jazykovou úpravou

ISSN 1802-6591